

Отже, автор пропонує виокремлювати київську, львівську, одеську та харківську українську муніципальну юридичну наукову школи, а також вбачає перспективи подальших наукових досліджень у проведенні запропонованого аналізу.

Науковий керівник: д.ю.н., проф. Мішина Н.В.

ВОЛЯ І СВОБОДА ВОЛІ ЯК КАТЕГОРІЇ СУЧАСНОГО ТРУДОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Коваленко О.О.

Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди
професор кафедри цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права, доктор юридичних наук, доцент
e-mail: alena_kovalenk@mail.ru

Ключові слова: Воля, свобода волі, аксіологія, право, трудове право, громадянське суспільство

Норми права, встановлюючи взірець поведінки, впливають на волю та свідомість людини. Саме завдяки цьому і відбувається регулювання поведінки людини, а отже і відносин, що при цьому виникають. Водночас, це означає, що у праві нема такого питання, яке б, так чи інакше, не торкалося проблем волі і свободи волі людини. Тобто категорії волі та свободи волі є відправною точкою, ключовим моментом спроможності розуміння будь-якого питання у праві, зокрема і у трудовому праві.

Аналізуючи сучасний стан досліджень проблем волі і свободи волі, ми знаходимо різноманіття підходів до її визначення, розуміння її природи та змісту. Кожний підхід несе на собі відбиток часу адже уособлює уявлення тогочасного світу та пошук вирішення актуальних тогочасних проблем. Однак, сучасна наука і досі однозначно не може відповісти на питання, що таке воля і свобода волі.

Переважає більшість філософів (Аристотель, Августин Блаженний, Джон Локк, Імануїл Кант, Й. Г. Фіхте та інш.) підкреслює наявність у людини волі та свободи волі. Можна погоджуватися чи не погоджуватися з тим, що ця здатність є божественним даром, який надано людині і який проявляється у виборі між добром і злом, але заперечувати відповідальність людини за цей вибір у сучасних умовах розвитку наукової думки, навряд чи можливо.

Свобода волі як філософсько-правова категорія має неабияку цінність, що дозволяє наголошувати на її аксіологічному значенні, причому, як у загальному сенсі, так і окремо для права. Адже людина, маючи здатність до самовизначення, здатність до вибору, закаляє свої вольові якості, підвищує свою громадську активність та укріплює громадянську позицію, а отже формує свою правосвідомість та розвиває її у суспільно-цінному напрямі. У сучасному цивілізованому суспільстві свобода волі виступає однією із категорій, що визначає призначення та сутність права.

Важливість звернення у проблематиці юридичних досліджень до морально-ціннісної складової права, яка визначає спрямованість його норм і реалізується у його функціях, обумовлюється визнанням Конституцією України людини, її життя та здоров'я, честі і гідності, недоторканості і безпеки – найвищою соціальною цінністю, права і свободи якої, визначають зміст і спрямованість діяльності держави [1, ст.3]. Ця норма є відправною точкою у політиці української держави щодо реалізації прав і законних інтересів її громадян. Адже вона формулює загальний принцип, який повинен втілюватися у реальність та забезпечувати свободне існування особистості у соціальній, демократичній, правовій державі, коли вона (особистість) має можливість проявити себе - реалізувати свою волю - у різних сферах суспільного життя, зокрема у трудовій діяльності.

Таким чином, право впорядковує відносини, в яких реалізується людське «Я», і на виникнення яких направляються вольові зусилля особистості, а свобода є змістом цих відносин, їх якісною характеристикою, тим правовим простором, який дозволяє реалізовувати певні права і обов'язки. Інакше кажучи, право встановлює своєрідні «правила гри», дотримання яких дозволяє виявляти свободу волі для кожного члену суспільства таким чином, щоб не ущемляти особисті права та свободи. Варто наголосити, що свобода волі у сфері правового регулювання існує як до, так і під час, і навіть після реалізації відповідної норми, не дивлячись на встановлені норми для правильної поведінки.

Як справедливо зазначав В. С. Нерсесянц, для всіх тих, чиї відносини опосередковуються правовою формою, - яким би вузьким не було це коло, - право виступає як загальна форма, як загальнозначущі та рівні для усіх цих осіб (різних за своїм фактичним, фізичним, розумовим, майновим станом і т.д.) однаковий масштаб і міра. В цілому загальність права як єдиного і рівного (для того чи іншого кола відносин) масштабу і міри (а саме міри свободи) означає відкидання свавілля та привілеїв (у межах цього правового кола). Своїм загальним масштабом і у рівній мірі право вимірює, «відміряє» і оформлює саме свободу індивідів, свободу у людських взаємовідносинах – в діях, вчинках, словом, у зовнішній поведінці людей [2, с. 22 - 23].

Безперечно, не можна не погодитись з С. С. Алексєєвим, що свобода у суспільстві представляє собою не просто простір для довільного, по вільному розсуду дій, якийсь благосний, споживчий дар, а, з філософської точки зору, явище, яке знаходиться у тісному єднанні з розумом, з самою можливістю творчості, виявлення творчої людської активності, з позитивним правом, його якостями та чеснотами. [3, с. 92].

Свобода, як певний соціальний стан суспільства, знаходить свій найбільш концентрований вираз у праві, у якому вона фактично матеріалізується, об'єктивується, трансформується у конкретні інститути. По характеру права у даному суспільстві, його розвиненості, завершеності завжди можна судити про сутність та широту свободи, яку юридично визнає та допускає держава. Таким чином, право слугує офіційним мірилом існуючої свободи, засобом її охорони та захисту.

Право – це одне з досягнень людської цивілізації. З моменту своєї появи людина усвідомлювала необхідність у своєму захисті спочатку у природи, потім через посередництво інших людей у надприродних істот і, нарешті, досягнув того стану свідомості, який можна вважати передумовою сьогоденного - у держави і права. По мірі свого розвитку, утворення та розбудови держави, людина змінювала свої уявлення про право та можливість втручання держави у певні відносини. Особливо наочно це простежується у історичній ретроспективі трудового права, поява якого є безспірним доказом вдосконалення людської свідомості та визнання людини як соціальної цінності, невід'ємною якістю якої є здатність до праці, реалізація якої і забезпечує можливість існування та розвитку суспільства. Загальновідомі факти історії - повстання ліонських ткачів 1831 р., 1834 р., сілезьких ткачів 1844 р, революція 1848 р. у Франції та Германії, Паризька комуна 1871 р., які стали наслідками необмеженого соціальними противагами капіталізму – все це виявило непридатність ідеї «невтручання держави» у регулювання відносин по застосуванню здатності до праці. Одним з показників неспроможності теорії та практики «державного невтручання», як зазначає видатний вчений у галузі міжнародного та порівняльного трудового права І. Я. Кисельов, став інтенсивний розвиток у всіх тогочасних капіталістичних країнах законодавства про працю [4, с. 22]. Воно, разом з іншими актами соціального законодавства та інститутами, які його супроводжували, сформували соціальну інфраструктуру, - тобто систему соціальних амортизаторів та стабілізаторів, які приборкали дикий капіталістичний ринок, а отже дозволили формувати громадянське суспільство. Численні юридичні акти стали інструментами суспільного контролю над стихією ринку та прерогативами власника, які раніше вважалися недоторканими та не обмежуваними соціальним контролем та регулюванням.

Сьогодні – трудове право – це одна з головних загально цивілізаційних цінностей. Це пов'язано з тим, що наймана праця сьогодні – не тільки один з основних факторів виробництва та необхідний компонент всієї ринкової економіки, але й фундаментальна умова існування та розвитку сучасної людської цивілізації. Цивілізаційне значення трудового права проявляється, як вказував І. Я. Кисельов, в тому, що, заперечуючи позаекономічний примус, трудове право забезпечує міру свободи праці, а отже встановлює свого роду «правила гри», обов'язкові для учасників трудових відносин, певний рівень соціальної захищеності людей праці [4, с. 32]. Цілком погоджуючись з цією думкою науковця, дозволю від себе додати пояснення, що ця захищеність надається не тільки працівнику – але й роботодавцю, який теж у багатьох випадках є «людиною праці» – коли реалізує свою право на працю через підприємницьку діяльність. Тому, «правила гри», встановлені трудовим правом, з одного боку забезпечують певний рівень соціальної захищеності людей, що застосовують свою унікальну здатність до праці, а з іншого – дозволяють реалізувати потребу людини у праці найбільш прийнятним для неї способом.

У сучасному світі, на рубежі двох тисячоліть, трудове право є інструментом впливу на відносини із застосування найманої праці, апробованим століттями історичного досвіду людства, яке має широкий спектр дії, багатоцільове значення і представляє велику цінність для будь-якої цивілізованої країни. Трудове право є великим надбанням людської цивілізації, яке відтворює у своїх нормах уявлення людини і громадянина про свободу, вільну можливість реалізації своїх прав у власних інтересах. Отже, розвиток трудового права у напрямі встановлення соціального балансу інтересів держави, власників засобів виробництва та власників унікальної, притаманної тільки людині здатності – здатності до праці, який би визначив межі їх можливого поведіння, означив простір для їх свободи та захистив від свавілля - є необхідною умовою розбудови громадянського суспільства у третьому тисячолітті.

Співвідношення права та свободи волі переконливо пояснено В. С. Нерсесянцом. Він вважає, що дозволи та заборони права як раз і представляють собою нормативну структуру та оформленість свободи у суспільному бутті людей, межі досягнутої свободи, межі між свободою та несвободою на відповідному ступеню історичного розвитку. Свобода індивідів і свобода їх волі – поняття тотожні. Воля в праві – свободна воля, яка відповідає усім сутнісним характеристикам права і тим самим відмінна від довільної волі і протистоїть свавіллю.

Вольовий характер права обумовлений саме тим, що право – це форма свободи людей, тобто свобода їх волі. Цей вольовий момент (у той чи іншій, вірній або невірній інтерпретації) присутній у різних визначеннях і характеристиках права у якості вольовстановних положень, виразу суспільної волі, класової волі і т.д. [2, с. 23].

Саме право вирішує проблеми існування та реалізації свободи волі у цивілізованому суспільстві. Воно робить свободу волі реальною, діючою і захищеною від посягань інших осіб. Адже свобода волі можлива лише тоді, коли результат будь-якої свідомої дії став наслідком вільного від утисків з боку будь-кого прояву суб'єктом своєї волі, яка формувалася і виявилася зовні виключно цим суб'єктом, без чийогось впливу. А позитивне право створює сприятливий ґрунт, що формує простір, на якому істинно може виявитися свобода волі.

Таким чином, можна зробити висновок: право надає умови для прояву свободи волі; воно оформлює свободу волі, надає простір для її втілення та проявлення зовні. Якщо воля – це рушійна сила прагнення, бажання, то свобода волі – це можливість прояву волі, а отже можливість втілення, реалізації бажання. Відповідно, у правовій реальності свобода волі означає правові можливості того чи іншого суб'єкта щодо реалізації певних прав.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України: Конституція; Закон від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. – Режим доступу:

<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 30.01.2015). – Назва з екрану.

2. Нерсисянц В.С. Философия права [Текст] : учебник для вузов / В.С. Нерсисянц. — М. : Издательская группа ИНФРА • М — НОРМА, 1997. — 652 с. 3. Алексеев С.С. Философия права [Текст] / С.С. Алексеев. – М.: Издательство Норма, 1997. – 336 с.

4. Киселёв И.Я. Сравнительное трудовое право [Текст] : учебник / И.Я. Киселёв. – М.: ТК Велби, Проспект, 2005. – 360 с.

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК РЕАЛІЗАЦІЇ ПРИНЦИПІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА І ЗАКОННОСТІ У ДОСУДОВІЙ СТАДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Колеснік Г. Р.

здобувач кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Законодавець України в кримінальному процесуальному кодексі України закріпив у статтях 8 та 9, серед засад (принципів) кримінального провадження, принципи верховенства права і законності. Під принципом верховенства права розуміється положення про природні, невід’ємні права людини, які не залежать від волі держави бо надані людині самою природою чи Творцем: (права на життя, здоров’я, честь, гідність, безпеку тощо) і захист яких в демократичній державі повинен забезпечуватися надійними судовими процедурами.

Під принципом законності розуміється неухильне виконання вимог законодавчих приписів усіма без винятку державними органами, посадовими особами, підприємствами, установами, організаціями і громадянами в усіх сферах суспільної і державної діяльності. Особливого значення дія принципу верховенства права набуває у досудовій стадії кримінального провадження – досудовому розслідуванні, де діє найбільш чисельна група державних органів які активно використовують при виконанні слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій та при прийнятті початкових, проміжних і кінцевих процесуальних рішень різні примусові заходи процесуального характеру, пов’язані з обмеженням конституційних прав, свобод і законних інтересів особи. Тож заслуговує всілякої підтримки своєчасність внесення законодавцем України до засад кримінального провадження принципу верховенства права, як універсального принципу організації і діяльності цього провадження.

Встановлення істини при розслідуванні вчиненого кримінального проступку чи злочину неможливе без неухильного виконання як слідчими, так і усіма іншими учасниками досудової стадії кримінального провадження усіх спеціально-дозвільних норм КПК України, тобто без додержання ними вимог принципу законності, закріпленого ст. 9 КПК України. У цю стадію кримінального провадження законодавець України запровадив спеціального владного суб’єкта – прокурора, на якого поклав виконання конституційного обов’язку зі здійснення постійного, безперервного, гласного (відкритого) спостереження – прокурорського нагляду за виконанням законів під час проведення розслідування кримінальних проступків і злочинів, тобто нагляду за законністю виконання кожної слідчої (розшукової) дії, негласної слідчої (розшукової) дії, іншої процесуальної дії, законністю прийняття кожного процесуального рішення (п. 3 ст. 121 Конституції України; ст. 36 КПК України). Прокурорський нагляд здійснюється з метою негайного виявлення будь-якого порушення закону та негайного його усунення з обов’язковим відновленням порушеного права певного учасника кримінального провадження.